

HOLOPAINEN 76

Määrättyä tarkastamaan YK Irma Holopaisen tiedotusopin alalta laatimaa lisensiaattitutkielmaa "Rekisterikäytäntö ja sen seuraukset kansalaisten kuvaamana. Yksityisyyden suojaan liittyvää problematiikkaa" (184 s. + liitteitä) esitän kunnioittavasti seuraavaa:

Tutkielma alkaa puolensadan sivun mittaisella ja viiden otsikon alle sijoitetulla tarkastelulla yhteiskunnallisesta tiedonmuodostuksesta sekä yksityisyyden ja julkisuuden problematiikasta. Lähtökohtana on tiedon, tieteen ja tietojen rekisteröinnin suhde tuotantoon, erityisesti ns. tieteellis-teknisen kehityksen oloissa. Tästä näkökulma kohdistetaan ns. yksityisyyden suojaa koskevaan pohjoismaiseen keskusteluun, jonka keskeisenä teemana on ollut ATK-pohjaisten tietorekisterien käyttö/väärinkäyttö yksityisiä henkilöitä koskevien tietojen keräämisessä ja erityisesti yhdistelyssä (tämän johdosta Ruotsissa on päädytty rajoittamaan muuten pääsääntöistä julkisuusperiaatetta). Tarkastelun pääpaino tutkielman tässä osassa (s. 7-33) on yksityisyyden käsitteessä, jota lähestytään mm. vastakohtakäsitteen "julkisuus" avulla nojautumalla lähinnä Jürgen Habermasilta peräisin oleviin ajatuksiin. 'Habermasilaisuus' leimaa myös yhteiskunnallista tiedonmuodostusta käsittelevää jaksoa (s. 34-48), jossa mm. tämän ns. tiedonintressin pohjalta tarkastellaan ihmisen ja yhteiskunnan luonnetta sekä yhteiskunnan kuvausjärjestelmiä (sosiaali-indikaattoreita).

Uuden, konkreettista suomalaista todellisuutta kuvaavan jakson aloittaa nykyisen rekisteröintikäytännön esittely (s. 49-60). Tämän jälkeen seuraa tutkielman sivumääräisesti laajin osa (s. 61-159), joka pitkälle perustuu aiemmin julkaistuun tutkimusraporttiin (Yksilö ja rekisterit. Oikeusministeriön lainsäädäntöosasto. Hki 1975). Kysymyksessä on Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksessa 1974 Tietojärjestelmäkomitean toimeksiannos-

ta tehty postikyselytutkimus, "jonka tarkoitus oli kartoittaa suomalaisten käsityksiä yhteiskunnassamme tapahtuvasta henkilötietojen rekisteröinnistä erityisesti ns. yksityisyyden suojan kannalta" (s. 61). Tutkielman tekijä on toiminut tämän projektin tutkijana ja raportoi nyt tulokset uudelleen, paikoitellen tiivistettynä, paikoitellen täydennettynä ja käsitteilytapaa hiukan problematisoiden.

Loppuun on sijoitettu "tutkimuksen laajennettuja yhteyksiä" esittelevä jakso (s. 160-173), jossa yhtäältä tarkastellaan tietojärjestelmän käsitettä ja toisaalta palataan tieteellis-teknisen kehityksen näköaloihin. Tekijä laajentaa tietojärjestelmän käsitettä teknisestä välikappaleesta (tietorekisteristä) "tiedon ja toiminnan erikoislaatuiseksi suhteeksi" (s. 163), jolloin käsitteeseen sisältyy myös yhteiskunnallinen tiedonmuodostus sekä tiedon ja toiminnan institutiotalisoituminen. Näin päädytään yleiseen sosiologiseen pohdintaan mm. työn ja vapaa-ajan suhteesta (s. 166), ideologisesta sääntelystä (s. 167-) sekä inhimillisen toiminnan ja yhteiskunnallisten suhteiden luonteesta (s. 171).

Holopaisen tutkielmaa arvioitaessa on luontevaa ensin kiinnittää huomio kansalaisten käsityksiä koskevaan empiiriseen tutkimukseen ja sen raportointiin. Tältä osin voidaan todeta, että kysymyksessä on korrektisti läpiviety survey-tutkimus, jonka tuloksilla voi olla merkittäväkin yhteiskunnallista käyttöä. Tekijä on antanut tällä työllään (kuten myös pro gradu -tutkielmaansa liittyneellä empiirisellä kartoituksella) vakuuttavan näytön ns. empiirisen sosiaalitutkimuksen hallinnasta.

Lisensiaattitutkielmalle tämä ei kuitenkaan vakiintuneiden normien mukaan riitä, minkä myös tekijä osoittaa sisällyttämällä tutkielmaansa koko joukon ns. teoreettista ainesta. Tämä lisäainesta todistaa varsin laajasta lukeneisuudesta ja osoittaa, kuinka moninaista ja perinteisestä "lehdistöopista" etäännyttä nykyaikainen tiedotusopillinen tutkimus luonteeltaan voi olla: itse asiassa esillä ovat yhteiskuntatieteen perimmäiset kysymykset. Näiden käsitteestä tekijä ei nähdäkseni selviydy erityisen menestyksekkäästi, vaan tarkastelu jää monilta osin sekavaksi ja

hajanaiseksi referoinniksi - puhumattakaan siitä, että tarkastelu yltäisi luovaan teoreettiseen otteeseen. Tekijän puolustukseksi on tosin sanottava, että hänen tutkimuskohteensa on sinänsä varsin ongelmallinen ja että olemassaoleva tutkimustraditio on suhteellisen vähäinen ja sekin monilta osin joko käsitteellisesti hämähä (esim. Habermas) tai trivialiteetteja tarjoava (esim. Kiran operationalisointi, s. 14). Lisensiaattitutkielman tasolla ei kuitenkaan voida puolustella sellaista prosemiaari-tyyliä, joka esimerkiksi tutkielman ensimmäisellä sivulla pistää silmään (historiallisen materialismin eräs pääasettamus tarjotaan "Seickertin mukaan" yms.), eikä yhteiskuntatieteissä ole tapana kiitoksella mainita sellaista sanonnan hämähäryyttä, jota erityisesti lopussa olevat "tutkimuksen laajennetut yhteydet" sisältävät (esim. s. 170, ylin kappale).

Lähemmin tarkastellen tutkielman alku- ja loppupuolelta löytyy runsaasti sanonnan epätasallisuutta ja käsitteiden hämähäryyttä. Voidaan kuitenkin kysyä, onko Holopaisen työ tässä suhteessa sen heikompi kuin monet muut hyväksyttävän aseman saavuttaneet tieteelliset suoritukset yhteiskuntatieteiden piirissä. Ottaen erityisesti huomioon Holopaisen aihepiirin problemaattisuuden olisin taipuvainen hyvin vapaamieliseen arviointiin: selkiintymättömyys ei ole anteeksiannattamaton, kun se seuraa tutkimuskohteesta, joka on valittu mielenkiintoisella tavalla.

Aihepiiriltään Holopaisen tutkielmaa onkin pidettävä mitä merkittävämpänä; tutkimusaiheen valinta on onnistunut sekä yhteiskunnallisesti (tietojärjestelmät edustavat tieteellis-teknistä kumousta tyypillisimmillään) että tiedotusopin omaa tieteentraditiota ajatellen (informaatiopolitiikka on paraikaa kasvamassa elimelliseksi osaksi tiedotusoppia). Valitettavasti ei voida sanoa, että tutkielman ongelmanasettelu olisi yhtä onnistunut. Ankarasti ottaen työstä ei nimittäin löydä ongelmanasettelua lainkaan; tutkielma on tosiasiansa eräänlainen dokumentti tekijän ajattelun kehitysprosessista (kuten Holopainen itse työn tarkastustilaisuudessa asiaa luonnehti). Empiirinen osa jää suorastaan 'klassisella' tavalla alussa ja lopussa esitettävästä viitekehyksestä irralliseksi, ja näin se minkä edellä todettiin olevan työssä tieteellisesti vankkaa tekoa ei pal-

velekkään tutkielman kokonaisuutta vaan päinvastoin erottuu paljolti epämielekkääksi pahaksi rungossa, joka puolestaan ei tahdo edes kantaa itseään. Teoreettiset jaksot käsittelevät kyllä kiintoisia ja tiedotusopillisesti relevantteja kysymyksiä, mutta tavalla, jota on vaikea edes hyvällä tahdolla luonnehtia tietyn ongelman - tai vaatimattomammin: tutkimustehtävän - mukaiseksi tarkasteluksi.

Jälleen voidaan kysyä, onko Holopainen tässä suhteessa syyllistynyt jotenkin poikkeukselliseen menettelyyn - ja jälleen voidaan tutkielman tekijä tällaiseen 'suhteellisuusperiaatteeseen' nojautamalla vapauttaa ankarista tuomioista. Toisaalta ei voida välttää sitä yleisarviointia, että Holopaisen tutkielma on jäänyt silmiinpistävän epäkypsäksi (minkä näkee jo sisällysluettelon hahmottomasta jäsennyksestä sekä tiivistelmän vailinaisuudesta). Se, että tekijä on etsiytynyt yhteiskunnallisesti ja tieteellisesti merkittävän aihepiirin äärelle ja osoittanut tutkimusprosessin kuluessa jatkuvasti kehittyneensä, on kuitenkin lupauksena siitä, että kypsempiäkin aikaansaannoksia on odotettavissa.

Holopaisen tutkielman arviointi on erityisen pulmallista sen vuoksi, että se osuu suomalaisen tiedotusopin yleisessä tieteentraditiossa varsin nopean muutoksen vaiheeseen. Verrattuna vielä muutamana vuoden takaisin painaviksikin todettuihin lisensiaattitutkielmiin se on pelkästään aihepiirinsä kantavuuden perusteella varsin huomattava suoritus, mutta verrattuna tieteenalan tämänhetkiseen kehitysvaiheeseen sitä ei enää voida pitää erityisen ainutlaatuisena. Saman dilemman edessä on jokainen tämän päivän tutkielmantekijä: tieteentraditio tahtoo uudistua nopeammin kuin oma työ pääsee etenemään. Tutkielmia arvioitaessa on siksi kohtuullista paitsi suorittaa punnitusta senhetkisillä mittavälineillä myös todeta kuinka paljon ja missä tahdissa mitat ovat muuttuneet. On helppo nähdä, kuinka koulutus- ja tiedepolitiikka ovat tässä asiassa tietyllä tavalla ristiriidassa: mitä enemmän (jatko)opiskelijaa 'ymmärtää' (soveltamalla häneen aikaisemmin vakiintuneita arviointiperusteita) sitä vähemmän edistää tieteen kehitystä. Tiedotusopin piirissä on ymmärtääkseni pelkästään tieteen viimeisen sanan valossa - siitä huoli-

matta että niin opinnäyte - kuin muussakin tutkimuspolitiikassa pyritään määrätietoisesti uudistumaan, tieteellistymään.

Holopaisen tapauksessa päädyn suosittelemaan - perinteisesti yhteiskuntatieteiden alalla vallitsevien kriteerien mukaan: ilman epärointiä - tämän tutkielman hyväksymistä yhteiskuntatieteiden lisen-siaatin tutkintoon kuuluvana opinnäytteenä.

Tampereella 21. tammikuuta 1976

Kaarle Nordenstreng

Tiedotusopin professori

Yhteiskuntatieteelliselle tiedekunnalle

Lausunto Irma Holopaisen tiedotusopin lisensiaattitutkielmasta "Rekisterikäytäntö ja sen seuraukset kansalaisten kuvaamana: yksityisyyden suo-jaan liittyvää problematiikkaa".

Rakenteeltaan ja esitystavaltaan Holopaisen tutkielmaa voidaan pitää perinteisenä. Aluksi esitetään käsitteoreettista ainesta, sen jälkeen kuvataan tarkemmin nykyistä rekisterikäytäntöä ja sitten siirrytään tutkimuksen empiiriseen osaan - kansalaisten käsityksiin. Työn lopuksi pyritään tulosten yhteenvedon lisäksi esittämään aihetta koskevaa laajempaa pohdintaa.

Käymättä läpi yksityiskohdin tutkimuksen sisäl-törakennetta eräitä huomioita kuitenkin tästä rakenteesta. Työn ongelmana on eräänlainen proble-maattikkojen kahtalaisuus. Toisaalta halutaan käsitellä yhteikunnallista tiedonmuodostusta ja sen yhteiskunnallisia kytkentöjä täydessä laajuudessaan, toisaalta tutkimuksen ns. empiirisen osan probleemi ei yllä tälle tasolle. Empiirisen osan pohjaongelmana voidaan katsoa olevan liberalisti-sen yksityisyyden kysymyksen. Tieteen rekiste-röinti häiritsee yksityistä ihmistä, henkilötieto-jen keräämiseen liittyy väärinkäytön mahdollisuus ja yksityisen ihmisen intimitietin loukkaamisen mahdollisuus. Yksityisen ihmisen vastakeinona tähän on (ainakin) yhteiskunnassa tapahtuvan tie-tojen rekisteröinnin tiedostaminen. Empiiriset tiedot eivät täsmällisesti ottaen koske juuri näi-tä kysymyksiä, vaan niihin liittyviä käsityksiä. Kyselytietojen käsittelyssä ja käytössä on työn

tekijä nähnyt paljon vaivaa eikä käsittääkseni tältä osin tutkimuksen empiirisessä osassa ole suurempaa moittimista.

Tutkimuksen empiirisen osan tulosten selittämi-sen kannalta ongelma on yleisesti sama kuin lu-kuisissa muissa tutkimuksissa, nimittäin yhteis-kunnallisen olemisen ja yhteiskunnallisen tietoi-suuden välinen suhde. Tältä osin myöskään tulok-set eivät ole tavallisuudesta poikkeavia, vaan vastaajien yhteiskunnallinen asema ja sosiaaliset kokemukset selittävät heidän käsityksiään. Tämän lisäksi voi arvata, että jos yleinen yhteiskunnal-linen tietotaso olisi mitattu jotenkin näistä se-littävistä tekijöistä riippumattomasti, sillä oli-si ollut oma vaikutuksensa. Myös voi arvata sen, että tutkimuksessa yllättävän vähän vaikuttaneet tekijät, ennen kaikkea poliittinen samastuminen, olisivat myös vaikuttaneet kyseisiin käsityksiin, jos kysymys olisi asetettu koskemaan esimerkiksi työläisiä koskevien tietojen laitonta rekisteröin-tiä. Voidaankin esittää väite, että tältä osin tutkimuksen teoriayhteys olisikin parhaiten yh-teiskunnallisen tietoisuuden rakenteellisen selit-tämisen teoria.

Se erityinen asia, joka tutkimuksen empiirises-sä osassa sitten saadaan, koskeekin juuri käsitel-tyä ilmiöaluetta kuvaavia tietoja: sitä mitä ihmi-set tietävät eri rekistereistä ja niihin kuulumi-sesta, minkälaisia tietoja he ovat valmiit luovut-tamaan viranomaisille tai mitä tietoja he pitävät arkaluontoisina (eli siis jonkinlainen intimittee-tin subjektiivinen määrittely).

Tutkimuksen alun käsitteoreettinen osa on si-sältöalueeltaan empiiristä osaa laajempiin teoria-yhteyksiin ja ongelmiin ulottuvaa. Samoin tätä laajempi on ongelman käsittely jaksossa, joka on nimitetty "tutkimuksen laajennetuiksi yhteyksiksi". Näissä jaksoissa kosketellaan yhteiskunnallisen tiedon muodostuksen kannalta tärkeitä teoreettisia kysymyksiä: yksityisyyden ja julkisuuden alueiden historiallista eriytymistä, porvarillisen julki-suuden käsitettä, tiedonmuodostuksen yhteyttä tie-teellis-tekniseen vallankumoukseen sekä (filosofis-ta) ongelmaa tiedon muodostumisen suhteesta toi-mintaan. - Nyt voidaan kysyä eikö näissä jaksoissa lähestyttyä kuitenkin jo eri problematiikkaa kuin tutkimuksen ns. empiirisessä jaksossa. Jos näin on, olisi tutkimuksen rakenne myöskin voinut olla (myös empiiristen tietojen käytön osalta) erilai-nen.

Vertailun vuoksi luonnostelen erään tutkimuksen rakenteen (esitystavan) vaihtoehdon. Lähtökohtana olisi voinut olla määrätyn yhteiskunnan - kapitalismin - käsitteellistäminen, sitten porvarillisen valtion käsitteellistäminen tältä perustalta ja edelleen ideologisten muotojen ja arkipäiväistie-toisuuden käsitteiden kehittämisen edellisten pohjalta. Vasta tämän jälkeen olisi tultu siihen ilmiöalueeseen, jonka muodostavat tietojen rekisteröintiin liittyvät yksityiset ilmiöt. Tällaisessa kehittämissä empiirisiä tietoja olisi ilmeisesti käytetty pitkin matkaa siltä osin kuin niillä olisi kehittälylle relevanssia. - Mitä tutkimuksen ongelman tällainen jäsentäminen olisi työn sisältämien kysymysten kannalta merkinnyt? Ainakin näkisi että se olisi voinut vaikuttaa kolmeen asiaan. Ensinnäkin se olisi johtanut porvarillisen valtion ja porvarillisen julkisuuden tehtyä laajempaan historialliseen erittelyyn: ennen kaikkea porvarillisen valtion tehtävien - myös ns. ideologisen sääntelyn tehtävien - historiallisen muuttumisen käsitteellisen. Toiseksi, tieteellis-teknistä vallankumousta ja siihen liittyviä objektiivisia tietotarpeita kapitalistisen yhteiskuntasuhteiden puitteissa olisi jouduttu käsittelemään yksityiskohtaisesti. Kolmanneksi, olisi jouduttu tekemään huomioita tiedon kaksinaisesta luonteesta kapitalistisessa yhteiskunnassa; toisaalta tietona ja tietojärjestelminä joita yhteiskunnan taloudellisen toiminnan hallinta ja tuotantovälineiden rationaalinen käyttö vaativat, toisaalta tietona, jota vallitsevien yhteiskuntasuhteiden sääntely niiden uusimiseksi vaatii eli tietojärjestelmiä osana ideologista sääntelyä.

Työn arvioinnin kannalta katson, että ainakin seuraavat asiat on otettava huomioon: (1) oppiaineen teorianmuodostuksen tämän hetkinen tila, (2) aikaisemmat oppiaineen liseniaattityöt ja käsillä olevat työn merkitys ja arvo verrattuna niihin (arvostelun tasa-arvoisuus ja linjan jatkuvuus kysymys) sekä (3) tutkielman tekijän taidokkuus valitsemansa aiheen käsittely- ja esitystavan puitteisissa. Käsitteellisen ensimmäisestä seikasta on se, että suhteessa "yksityisyyden vs. julkisuuden" -problematiikkaan tiedotusopin teorianmuodostus ei ole vielä sanonut viimeistä sanaansa. Tältä osin ei siis tutkimusta voitane arvioida oppiaineen kehityksen suhteen kohtuuttomin kriteerein.

Aikaisempiin liseniaattitöihin verrattuna työ on sekä rakenteeltaan että sisällöltään hyväksyttävä taidonnäyte liseniaattitutkintoa varten. Valitun käsittely- ja esitystavan sisällä tarkastellen työhön voisi kohdistaa monia pikkuhuomautuksia. Esitän niistä joitakin. - Kysyä voidaan, eikä Habermasin ohella porvarillisen julkisuuden käsitteen kehittämissä lähteenä olisi voitu käyttää esimerkiksi nousevan porvariston poliittisen ajattelun edustajia, Hegelin ja Marxin valtion ja kansalaisyhteiskunnan eriytymistä koskevia ajatuksia. - Työn alkuosan jaksosta 3.2. "Yksityisyyden operationaalistuminen" voidaan kysyä eikö tässä jaksossa psykologisoinnille ole annettu liian suuri sija, lähinnä lähteiden valinnan kautta. - Edelleen voidaan kysyä, onko tutkimuksen luvussa 5.1.1. käsitellyillä ihmis- ja yhteiskuntakäsityksillä selvää relevanssia työn kannalta. - Tutkimuksen empiirisestä osasta voidaan kysyä, olisiko se suuremmin kärsinyt jos siitä monia osia olisi esitetty tiiviimmin tai siirretty tutkimuksen liiteosaan. - Edelleen tästä osasta voidaan kysyä tarvitaanko lukua 11. "Suora mainonta ja luottotietotoiminta" tässä yhteydessä. - Tutkimuksen loppuosassa parempi vaihtoehto olisi voinut olla sisällön rakentaminen niin, että empiirisiä tutkimustuloksia yleis-tävä tiivistelmä olisi ollut heti empiirisen osan jälkeen ja viimeisenä jaksossa olisi sitten ollut "tutkimuksen laajennettuja yhteyksiä" käsittelevä luku. Viimeksimainitun luvun suhteen voi vielä tehdä sen huomautuksen, että siinä on pitäyditty liian filosofiselle tasolle huomioon ottaen tutkimuksen spesifisen tieteellisen ongelman.

Edellä esitetyn perusteella ehdotan, että Irma Holopaisen liseniaattitutkielma "Rekisterikäytän-tö ja sen seuraukset kansalaisten kuvaamana" hyväksyttäisiin tiedotusopin liseniaattitutkielmaksi.

Raimo Blom
HTT

YHTEISKUNTATIETEELLESELLE TIEDEKUNNALLE

Lisensiaattitutkielmani "Rekisterikäytäntö ja sen seuraukset kansalaisten kuvaamina" käsittelyä varten yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa 28.1.1976 esitän kunnioittavasti seuraavaa:

Tutkielman tiedekunnan määräminä tarkastajina ovat toimineet HTT Raimo Blom ja prof. Kaarle Nordenstreng, jotka ovat tutkielmastani laatineet erilliset lausuntonsa.

Lausuntojen pääeroavaisuus lienee siinä, että HTT Blom on tarkastellut työn rakennetta melko yleisellä tasolla, kun taas prof. Nordenstrengin lausunnossa on keskitytty työn yksityiskohtaisempaan erittelyyn.

Kommenttini koskevatkin lähinnä työn yksityiskohtiin liittyviä tarkasteluja sekä molemmista lausunnoista ilmenevää viittausta tiedotusopin tieteen traditioon ja alan teorianmuodostukseen.

Kuten molemmat tarkastajat lausunnoissaan toteavat, on työssä lähdetty tarkastelemaan ns. "yksityisyys vs. julkisuus" -problematiikkaa lähinnä Habermasin näiden käsitteiden historiallisiin eritelyihin tukeutuen. Tämä tarkastelutapa ei kuitenkaan ole missään vaiheessa johtanut 'habermasilaisuuteen' (= Habermasin käsitysten kriitikittömään hyväksymiseen), kuten prof. Nordenstreng antaa lausunnossaan ymmärtää. Käsittääkseni Habermasin käyttäminen lähteenä ei vielä oikeuta em. johtopäätökseen. Tällainen päätelmä kumoutuukin tutkielmassani sivulla 41, jossa pyritään esittämään Habermasiin kohdistuvaa (mielestäni täysin relevanttia) kritiikkiä. Myöskään tiedonintressi-ajattelussa ei käsittääkseni ole aina kyse 'habermasilaisuudesta', vaan tiedonintressi -käsitettä ovat käyttäneet monet muutkin (ei-habermasilaiset) tutkijat. Tiedonintressillä viitataan tutkielmassa erilaisiin yhteiskuntaa ohjaaviin tietovirtoihin. Tällöin voidaan sanoa ns. teknisen tiedonintressin liittyvän ihmisten rekisteröintiin ja myös käsitettiin ihmisestä passiivisena tietojen keräämisen kohteena.

Molemmat tarkastajat pitävät tätä problematiikkaa keskeisenä tutkielman kannalta.

Sen jälkeen tarkastajat esittävät kommenttejaan

empiirisen osan toteuttamisesta, minkä he katsovat molemmat korrektiksi. Tiettyä ristiriitaa molemmat havaitsevat empiirisen osan tulosten soveltamisessa tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen. Kysymys on Nordenstrengin mukaan "yhteiskuntatieteen perimmäisestä kysymyksestä" ja Blomin mukaan "yhteiskunnallisen olemisen ja yhteiskunnallisen tietoisuuden välisestä suhteesta". Molemmat toteavat tutkimuskohteen erityisen suuren ongelmallisuuden.

Tutkimuksen varsinaisen teoreettisen viitekehyyksen merkityksestä ovat tarkastajat nähdäkseni melko lailla eri mieltä: Nordenstreng kommentoi tarkastelua "sekavaksi ja hajanaiseksi referoinniksi - puhumattakaan siitä, että tarkastelu ylttäisi luovaan teoreettiseen otteeseen" samalla hän vihjaa, että "tutkielman alku- ja loppupuolelta löytyy runsaasti sanonnan epätasallisuutta ja hämähäyryyttä" (näitä nimenomaisia kohtia mitenkään spesifioimatta) ja toteaa jopa, että "se minkä edellä todettiin olevan työssä tieteellisesti vankkaa tekoa --- erottuu paljolti epämielekkääksi pahaksi rungossa, joka puolestaan ei tahdo edes kantaa itseään." Tässä yhteydessä haluaisin kysyä, missä lausunnon kohdassa todisteltiin "tieteellisestä vankasta teosta" (itse en tällaista kommenttia löytänyt) ja mitä tutkielman tarkastaja loppujen lopuksi vertauksellaan mahtaa tarkoittaa.

Blomin käsitykset tutkielman "teoriaosista" ovat edellisiin kommentteihin nähden ristiriidassa: "---käsiteteoreettinen osa on sisältöalueeltaan empiiristä osaa laajempiin teoriayhteyksiin ja ongelmiin ulottuvaa. Samoin tätä laajempi ongelman käsitteily on jaksossa, joka on nimitetty "tutkimuksen laajennetuiksi yhteyksiksi". Näissä jaksoissa käsitellään yhteiskunnallisen tiedon muodostuksen kannalta tärkeitä teoreettisia kysymyksiä (allev. IH)---." Samalla Blom täsmentää myös näitä tutkielmassa esille tulleita erillisongelmia ja viittaa toisaalta problematiikan kaukaisuuteen empiiriseen osaan nähden. Missään vaiheessa hän ei kuitenkaan kiistä ongelmanasettelujen mielekkyyttä kuten prof. Nordenstreng lausunnossaan tekee. Ongelmanasettelujen mielekkyyden tutkimukselle Blom osoittaa tutkimuksen rakenteen vaihtoehdoissa luonnostelussaan (Blomin lausunto s. 3). Kyse onkin nähdäkseni tutkimuksen eri tasojen, yhteiskunnallisen käytännön ja sen tajunnallisten heijas-

tusten välisestä epäsuhdasta eikä niinkään teoreettisten osien epämielekkyydestä.

Nordenstreng esittää kritiikkiä myös tutkimuksen problematisointia kohtaan: "Ankarasti ottaen työstä ei nimittäin löydä ongelmanasettelua lainkaan". Tätä kommenttia perustellaan liseniaattiseminaarissa pitämäni esityksen pohjalta sillä, että se olisi "dokumentti tekijän ajatteluprosessista". Kuitenkaan viittauksella esitykseeni tässä yhteydessä ei mielestäni ole relevanssia. Puhuesani ko. seminaarissa ajatteluprosessin kehittyemisestä tutkimusprosessin yhteydessä tarkoitin tutkimusprosessia, joka on yleinen, ei yksityinen (esim. vain pelkästään omaan tutkimukseeni liittyvä). Tutkimusongelman "olemattomuutta" en suinkaan puolustellut tai perustellut.

Tarkastaja Blomin lausunto on tässäkin suhteessa ristiriidassa Nordenstrengin lausuntoon nähden. Blom puhuu jopa tutkimuksen ongelman -- jäsentämisestä" (lausunto s. 3). Blomin lausunnon sivulla 2 käsitellään miltei yksinomaan tutkimuksen ongelmanasettelua ja tutkimuksen ongelmien käsittelyä. Mistä johtuu, että prof. Nordenstreng ei halua nähdä tutkielmassani mitään tutkimusongelmaa? Siitäkö, ettei tutkimuksessa ole "klassiseen" tapaan muotoiltu tutkimushypoteeseja tutkimuksen ensimmäisissä kappaleissa ja sitten empirian avulla yritetty vastata ko. hypoteeseihin? Mikäli kyse on hypoteesien puutteesta, viittaa tutkimuksen sivulle 66, jolla selostetaan tutkimuksen empiirisen osan tavoitteita ja pyritään -jos ei asettamaan suoranaisia hypoteeseja, niin ainakin "hypoteesinomaisesti" selvittämään tutkimuksen kohteena olevaa problematiikkaa. Tästä Blom toteaaakin, että "tulosten selittämisen kannalta ongelma on yleisesti sama kuin lukuisissa muissa tutkimuksissa--."

Tekijä ei siis tarvitse niitä puolusteluja, joita Nordenstreng lausunnossaan tässä yhteydessä esittää.

Ilmeisesti tutkielman arvosanan määrittämiseksi tarkastajat pyytävät kiinnittämään huomiota lähinnä seuraaviin seikkoihin, joita myös lyhyesti kommentoin:

- 1) oppiaineen teorianmuodostuksen tämänhetkinen tila

Käsityksissään oppiaineen tämänhetkisestä tilasta poikkeavat tarkastajien lausunnot selvimmin toisistaan: seikat, joita Nordenstreng on katsonut tutkielman tekijälle erityisen raskauttaviksi, ku-moaa Blom lausunnossaan.

Kuten edellä todettiin, molempien tarkastajien mukaan yksityisyys vs. julkisuus -problematiikka on keskeistä tutkielman aiheelle. Blom toteaa siitä seuraavasti: "suhteessa -- em problematiikkaan tiedotusopin teorianmuodostus ei ole vielä sanonut viimeistä sanaansa. Tältä osin ei siis tutkimusta voitane arvioida oppiaineen kehityksen suhteen kohtuuttomin kriteerein."

Nordenstreng taas luonnehtii nykyistä tilannetta "tiedotusopin yleisessä tieteenperitiossa (ei eksplikoitu tarkemmin, huom. IH) varsin nopeaksi muutoksen vaiheeksi." Ja edelleen: "(tutkielmaa) verrattuna tieteenalan tämänhetkiseen kehitysvaiheeseen ei enää voida pitää erityisen ainutlaatuisena". Lisäksi hän kuitenkin toteaa, että " on kohtuutonta arvioida opinnäytteitä pelkästään tieteen viimeisen sanan (ei eksplikoitu, huom. IH) valossa--."

Lausunnossaan Nordenstreng vetoaa mielestäni varsin epämääräisiin kriteereihin. Tiedotusoppi oppiaineenakin on huomattavan nuori, puhumattakaan sen traditioista. Tiedotusopin nykyisestä kehitysvaiheesta ja siinä vallitsevista eri suuntauksista ollaan käsittäkseni hyvinkin pitkälle eri mieltä eikä edes tiedotusoppia tieteenalana ole vielä kyetty määrittelemään hyvistä yrityksistä huolimatta. Missä tiedotusopin tieteenperitio sitten realisoituu? Vastaamatta tämän tyyppisiin perustavaa laatua oleviin ongelmiin ei mielestäni voida asettaa em. kriteereitä opinnäytetyölle. Toisaalla voitaisiin väittää, että liseniaattityöni on tiedotusopin tieteenalan kannalta tietyn tavalla myös ainutlaatuinen (vaikka Nordenstreng toisin väittääkin). Siinä on määritelty esimerkiksi tietojärjestelmien käsite tavalla, mitä ei ole tietääkseni tehty vielä missään. Eikö voisi tällöin päinvastoin sanoa, että tutkielmani olisi sijoitettavissa jopa tieteenkehityksen kärkeen?

Kysyisinkin, kuinka opinnäytetyötä arvosteltaessa voidaan vedota johonkin "tulossa olevaan" tai "muuttuvaan"? Eikö olisi paikallaan suhteuttaa arvostelu niihin opinnäytetöihin, joita ko. tieteenalalta hiljattain on valmistunut? Pyytäisinkin

yhteiskuntatieteellistä tiedekuntaa suhteuttamaan työni enemmän niihin oppinäytteisiin, joita 1970-luvun alussa tiedotusopissa on tehty kuin joihinkin "ilmassa leijuviin" odotuksiin ja suunnitelmiin.

Tässä kohdin viittaankin tarkastajien mainitsemaan toiseen kriteeriin:

2) aikaisemmat oppiaineen lisensiaattityöt ja käsillä olevan työn merkitys ja arvo verrattuna niihin (arvostelun tasa-arvoisuus ja linjan jatkuvuus)

Kolmatta kriteeriä, "tutkielman tekijän taidokkuutta valitsemansa aiheen käsittely- ja esitystavan puitteissa", on mielestäni lausunnoissa käsitelty tavalla, joka tekee edellä esitetyn kaltaisen kommentoinnin tarpeettomaksi.

Tampereella, 26. tammikuuta 1976

Irma Holopainen, yht.kand.

JYRKIÄINEN 78

Olen tiedekunnan määräyksestä tarkastanut yht. kand. Jyrki Jyrkiäisen lisensiaattityöksi tarkoitetun tutkielman "Journalismi ja yhteiskunta" ja esitän siitä lausuntonani kunnioittavasti seuraavaa.

Tutkielman tarkoituksena on - kuten s. 6 toetaan - "porvarillisen journalistisen järjestelmän perustavien kehityssuuntien erittely". Tarkoituksena ei kuitenkaan ensisijaisesti ole näiden kehityssuuntien kuvaaminen historiankirjoitukselle tavanomaisessa kronologis-empiirisessä muodossa vaan päätavoitteena on niiden lainalajsuuksien tai yhteiskunnallisten liikevoimien löytäminen, jotka ovat noiden kehitystendenssien takana - "pyrin paljastamaan vähintään yleisellä tavalla liikkeen konkreettisen muodon, jonka kautta nähdäkseni (...) porvarillisen journalismin (...) kehitystendenssit voidaan selittää" (s. 6).

Porvarillisen journalistisen järjestelmän keskeisiksi kehityslinjoiksi nähdään tutkielmassa seuraavat kolme tendenssiä:

1. Kustantajapääoman kasautuminen ja yhteenkokoautuminen eli kustannustoimen - journalistisen tuotannon - keskittyminen.

2. Journalististen tuotteiden monimuotoistuminen eli siis niiden muodollinen erilaistuminen.

3. Journalististen tuotteiden sisällöllinen yhdenmukaistuminen.

Pinnalta katsoen nämä tendenssit saattavat näyttää keskenään ristiriitaisilta. Esim. voisi luulla, että journalistisen tuotannon keskittyminen pikemminkin vähentäisi kuin lisäisi tuotteiden erilaisuutta. Näin ei tutkielman mukaan kuitenkaan ole vaan tuotteet ovat erilaistuneet muodoltaan, so. "journalistisen tematiikan, ulkoisen muodon ja journalististen menetelmien" (s. 7) suhteen. Tämän tendenssin puolestaan luulisi johtavan myös sisällön erilaistumiseen. Näin ei tutkielman mukaan kuitenkaan ole vaan huolimatta muodollisesta erilaistumisesta journalistiset tuotteet ovat sisällöllisesti yhdenmukaistuneet.

Tutkielman varsinaisena tarkoituksena on siis löytää se sisäinen lainalaisuus, joka on näiden edellä esitettyjen kehitystendenssien takana ja joka näin tekee ne ymmärrettäviksi kaikessa pinnalta katsoen hämmentävässä ristiriitaisuudessaankin.

Näiden kehitystendenssien ymmärtämiseksi ja selittämiseksi Jyrkiäinen lähtee liikkeelle kapitalistista yhteiskuntamuotoa hallitsevasta taloudellisesta liikelajista: kapitalistisen kilpailun pakottamasta yksityisten pääomien pyrkimyksestä yhä suurempaan ja suurempaan arvonlisäykseen. Tämä lainalaisuus koskee myös yksityistä kustantajapääomaa ja on täten yksi em. tendenssejä selittävä seikka. Sen kautta määräytyy porvarillisen joukkotiedotuksen 'kaksoisfunktion' toinen puoli - siis se, että journalistisia tuotteita tuotetaan, jotta niihin sijoitettu pääoma tulisi takaisin arvoltaan suurempana.

Porvarillisen joukkotiedotuksen 'kaksoisfunktion' toinen puoli on ns. 'ideologinen' funktio eli kapitalistisen tuotantotavan ja yhteiskuntamuodon säilymisen edesauttaminen. Tämä funktio on johdonmukainen seuraus edellisestä: joukkotiedotushan saa pääoman arvonlisäysfunktion vain kapitalistisessa yhteiskuntamuodossa ja voi tietysti täyttää sen vain sillä edellytyksellä, että tämä yhteiskuntamuoto pysyy jatkuvasti olemassa.

Porvarillisen journalistisen järjestelmän edellä esitetyt kehitystendenssit ovat Jyrkiäisen mukaan johdettavissa juuri tästä porvarillisen joukkotiedotuksen 'kaksoisfunktiosta':